

УСТНОТО ОБЩУВАНЕ ПРИ НЯКОИ РОМСКИ ГРУПИ

Христо Кючуков
(*Берлин, Германия*)

Статията дава кратка информация за формите на общуване при носителите на влашките диалекти на ромския език. Диалектите на тези групи са повлияни от румънския език. При общуването си и днес представителите на тази група са запазили определени езикови форми за поздрав, извинение и благодарност, които са разпространени само сред тези групи, докато при невлашките диалекти тези етикетни форми са забравени.

Ромите

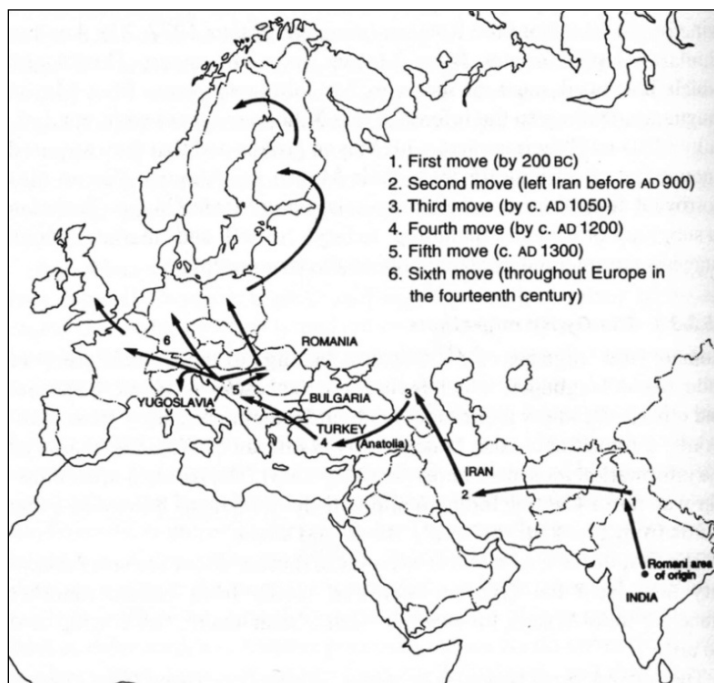
Пристигането в Европа

След напускането на Индия, в края на 9 в. и началото на 10 в., с пристигането им във Византийската империя, индийските бежанци получават наименованието „ацинганой“ от местното гръцко население. Значението на това наименование е „хора, с които не бива да влизаш в контакт, за да не се омърсиш духовно“. И до ден днешен в гръцкия, турския, арменския и в устния фолклор на другите народи има приказки, пословици и поговорки, показващи „опасността“ от общуването с тази група хора, защото си застрашен от „омърсяване“. В Индия има групи, които индийците от другите касти наричат „untouchables“, т.е. недосегаемите, защото са „духовно омърсени“. Обикновено за такива се считат онези, които ядат месо. От гръцкия език наименованието „ацинганой“ е навлязло и в другите европейски езици и значението на това наименование е останало непроменено и до сега, макар че са минали близо 10 века. И днес думата „циганин“ във всички езици се отъждествява с нещо мръсно и лошо.

Ромите не са хомогенна група. Те са напуснали Индия на вълни (виж карта № 1), пристигнали са във Византийската империя по

различно време, но най-голямото преселение е станало в края на 9. и началото на 10 в. (Я. Матрас, 2004). В Индия те са принадлежали към различни „джати”, т. е. подгрупи в дадена каста, които в повечето случаи се разделят по професионален признак. Дори когато са от една и съща каста, общуването между отделните „джати” е ограничено, за да не кажем дори, че не съществува. Напускатки Индия по различно време и принадлежейки на различни „джати”, това също е причина за дистанцията в общуването между ромските групи.

С пристигането си във Византия и по-късно с разселването си из Европа тази затвореност на групите остава. Днес ромските групи освен по професионален се разделят и по езиков признак (Хюбшманова, 1998; Х. Кючуков, Марушиакова и Попов, 2004).

Карта № 1. Ромските миграции
(базирано на L. Campbell and T. Kaufman, 1973)

„Роми” е наименование, което индийците, напуснали Индия, използват за назоваване на собствената си етническа група, защото това е наименованието на „джата”¹, към които принадлежат (Хюбшманова, 1998).

Ромският език

Ромският език се формира извън пределите на Индия. Научно е доказано, че основата на ромския език идва от санскрит и хинди (Бакер и Кючуков, 1995), а не от арабския език, защото немалко са твърденията, че ромите имат египетски произход. Проучвайки речника на Н. Борецки и Б. Игла (1994) установихме, че близо 700 корена на думи в ромския са от индийските езици, 67 – от иранските езици, 43 – от арменски език и над 200 думи в ромския са от гръцки език. Влиянието на гръцкия език над всички ромски диалекти е изключително голямо, но има и диалекти, като например калдерашкия или влашките диалекти, при които голямо влияние е имал румънският език.

Върху граматиката на ромския език влияние са оказали и езиците от балканския езиков съюз – албански, български, гръцки и румънски език. В този смисъл ромският език може да се нарече балканизираниндийски език, защото има характеристиките на езиците от балканския езиков съюз. Думите от ирански, арменски и гръцки език са развили граматически особености като на наследените думи от индийските езици. При пътуванията си ромите са запазили наследените думи, но са заемали и нови думи от контактните езици на държавите, през които преминават. Заетите думи се различават от наследените по ударението и по окончанията/суфиксите, които получават.

Ромският език не е унифициран/стандартизиран. Диалектите, които се говорят от ромите в Европа и в света, могат да бъдат разделени на две основни групи: влашки и невлашки. При влашките

¹ Наименованието на джата е бил „дом” и впоследствие от това наименование произлизат наименованията на трите цигански групи: *Дом* (в арабските държави), *Ром* (в Европа, Америка и Австралия) и *Лом* (в държавите от Централна Азия – Узбекистан, Таджикистан, Киргизстан).

диалекти има влияние от румънския език. Това са групи, които при своите пътувания са минали през тогавашна Влахия (днешна Румъния и Молдова). Невлашките диалекти са тези, които след напускането на Византийската империя не са били в контакт с румънския език и в техните диалекти няма румънски заемки.

Ромски групи, говорещи влашки диалекти на ромския език

Влашките групи не са концентрирани на едно място. Има ги в България, в Сърбия, Румъния и в цяла Европа. Но нормите на общуване в тази група са едни и същи, независимо от това, коя религия изповядват и какъв диалект говорят в ежедневието си.

Според Ф. Арнолд (1942–1943) общуването между отделни ромски групи е демонстрация на сила и власт една пред друга. Авторът се опитва да разбере дали ромите имат „хибриден манталитет усвоен като резултат от дългогодишните пътувания и свързването им с хора от различни държави”, или са успели да запазят своята културна идентичност от Индия.

Е. Марушиякова и В. Попов (2005) в своя статия за общуването между ромските групи твърдят, че в днешно време то се определя от икономическите интереси на определената група. Дори когато групите упражняват една и съща професия и пазарите за пласирането на стоките са ограничени, те определено отбягват конфронтирането или конкурирането, т.е. общуването между отделните групи е сведено до минимум.

Общуването с представителите на другите групи се осъществява само на улицата. Не е прието представителите от една група да посещават дома на представители от друга група. Такова общуване се осъществява само в случаи, когато млади от две различни групи се влюбят и впоследствие оженят. Но дори и след женитбата дистанцията в общуването между семействата от различните групи се запазва.

Към влашката група се отнасят следните групи, които живеят и на територията на България: калдераши; лахо/влахя/лахоря; тракийски калайджии; калбурджии/загонджии/пърчурия/джамбази. Характерното за тях е, че могат да бъдат християни или мюсюлмани

по религия, но ромският, който говорят, съдържа заемки от румънския език. В зависимост от това дали са християни или мюсюлмани, имат и съответно заемки от български или турски. Но това не винаги е така, защото има и групи, като например групата наречена „пърчуря”, която живее в Добрич и в Русе, изповядва християнска религия, но тези от Русе имат турски заемки, а тези от Добрич – български заемки в речта си.

Така е и с представителите на влашката група в другите страни на Балканите или в Европа. Те имат заемки от контактния език там, където живеят, но в базата си езикът има ромска/индийска и румънска лексика. Румънската лексика се приема като ромска и носителите на езика могат да я различат от ромската.

Форми на общуване при ромите, говорещи влашки диалекти

Общностни имена

Характерното за тази група, както и за останалите ромски групи е, че те имат свои вътрешни имена. Имената обикновено са известни в общността и това е името, което се използва при общуване. Официалните имена, записани в документите за самоличност, обикновено са за външния свят. Имената могат да бъдат на ромски, но често се използват и имена от контактните езици. За външния свят тези имена нямат функции и се приемат като прякори. Ето и някои женски имена :

<i>Ромски женски имена</i>	<i>Превод на български език</i>
Kali	Черна
Papuž(k)a	Кукла(Кукличка)
Parni (ška)	Бяла (Беличка)
Papi(n)	Патка/Лебед
Therni	Млада
Duška	Мила
Hanyma	Ханъма
Mamaš(ka)	Майка(чица)

Преведени на български език, някои от имената звучат обидно или смешно, но всъщност те показват етнокултурното разбиране на ромите за красота. В представите на ромите например черното, както и бялото и червеното като цветове са красиви. Патката и лебедът като птици са също красиви и често ромите, за да покажат любовта си към детето, му дават подобно общностно име. Но както се вижда от примерите, някои от имената са взети от другите народи, в които ромите са били в контакт, като например *Duška* и *Mamaš(ka)*.

Мъжките имена приличат женските. В ромския език има такива имена като *Kalo*, *Parno*, *Lolo Therno*, но също така могат да бъдат дадени имена от рода на *Dandoro* (Зъбчо), за човек, който е с хубави зъби или има златен/сребърен зъб – представата за мъжка красота при ромите.

Форми на поздрав и извинение

Групата на влашките роми е тази, при която етикетните форми за извинение и благодарност са доста добре разработени и се употребяват в ежедневно общуване. Задължително при представителите на тази група е поздравяването, независимо колко пъти се срещат на ден. При влизане в стая пръв поздравява влизащият с „*Mišto arakhav tumen!*” (*Добре ви намирам/Добре ви заварвам!*), след което следват поздравите за здраве, щастие и благополучие (“*Te del o Del baxt thay sastipe, vestipe!*”)

Интересни са и формите на извинение. Няколко са темите, при които задължително се използват формите за извинение, и една от тази теми е, когато се говори за болен човек. Не е прието да се говори за болен или умрял по време на тържество, празненство (например по време на сватба), защото се счита, че това носи нещастие. Ако някой все пак спомене за даден човек, че е болен, отговорът е „*Othe opre leste!*” (*Да си остане там върху него!* (разбирай *болестта/ нещастие*)). В случай че разговорът се води в друго време, не по време на тържество/празненство, то задължително се използва формата за извинение: *Te ertis(ares) (man)!* (*Да ми простиш/ Да прощаваши!*). При тази група има поверие, че дори и самото споменаване на болестта пред събеседника може да доведе до неговото разболяване от същата болест и затова е необходимо извинение.

Извинението, че е спомената болестта, се счита, че говорещият не желае неговият събеседник да се разболее от тази болест.

При разговор за семейство и деца обикновено също се използват фомите за извинение. Ако евентуално в разговор, дори и между приятели, стане дума за съпругата, обикновено се използва извинение. При разговор с млад ром от Румъния, който е от групата на калдерашите, на моя въпрос има ли деца, неговия отговор започна с извинение: *Te ertis, si man štar čhave!* (Да прощаваши, имам четири деца!). В друга ситуация в разговор с ромка от Сърбия, принадлежаща на към групата на чергарите, тя казва: „*Kana semas khamli, te ertis man!* (Когато бях бременна, да прощаваши!). Интересно е защо ромите се извиняват в случаите, когато говорят за жена/съпруга, за деца. В разбирането на тази група роми за „чистота”, жената, която има менструационен цикъл, е „нечиста” и споменаването на „нечисто”, в присъствието дори и на близки приятели, е неприемливо и говорещият трябва да се извини. При споменаването на децата, които са продукт на „нечист” акт, също трябва да се иска извинения. Всъщност разбирането за „чисто” (*šišo*) и „нечисто” (*melalo/magardo*) при представителите на тези групи е разбиране, което е запазено сред ромите от времето, когато те са били в Индия. И днес сред много групи в Индия, поради съществуването на менструационен цикъл при жената, съществува разбирането, че жената е „нечиста”.

Форми на благодарност

Във влашките диалекти има две форми за благодарност: „*Te trais!*” (буквално преведено „*Да живееш!*”, в смисъл на „*Да си жив и здрав!*”), „*Palikerav tuke*” или „*Naisarav tuke*”, което се използва предимно при групата на ловарите.

При ромите има определени неща, за които се благодари, и неща, за които не е прието да се благодари. Не се благодари за храна. В ромската култура се счита за нормално и естествено да посрещнеш някого и да го нагостиш, да му отдадеш почит – „*pakiv*”. Както в миналото, така и днес, независимо от тежките икономически условия, при гостуване на някого задължително той трябва да бъде посрещнат добре, защото в противен случай това е „*ladž*” – срамата за семейството.

Задължително обаче нагостеният трябва да отправи пожелания за здраве и щастие: *“Te del o Del baxt thaj sastipe, šukar čhaljardan tan/ šukar xaljam thaj piljam”* буквално преведено „*Да даде Господ щастие и здраве, хубаво ме нахрани/хубаво ядохме и пихме*”.

Не се благодари и за малки услуги, като например за дадена чаша вода, за дадена цигара, за дадени пари назаем, т.е. не се използва формата *„Palikerav/ Naisarav tuke!”*, но вместо това се използва формата *“Te trais!”* в смисъл на *„Да си жив и здрав!”*.

Заклучение

Независимо от професионалните и религиозните различия, които ромите от групата на влашките диалекти имат, техните форми на общуване са идентични. Те не се влияят от обкръжаващите езици и култури, с които са в контакт. Явно има езикови и поведенчески етикетни форми, които са еднакви, и те не зависят от това, в коя държава живеят представителите на тези групи. Тези форми се усвояват в общността веднага след раждането на детето и даването на общностно име. Етикетните форми за „учтивост” се усвояват в семейството и всички членове на семейството, както и всички роднини са отговорни за усвояването на тези езикови форми.

Краткото представяне на тази проблематика показва, че етикетните форми съществуват в ромския език и тяхното системно проучване и описване е задача, която стои пред съвременната лингвистична ромоложка прагматика. Необходимо е още и съпоставително изучаване на тези форми в различни ромски диалекти, както преди време това беше частично направено между ромски диалекти, които се говорят от роми-мюсюмани в България и роми-католици от Чехия и Словакия (Кючуков и Хюбшманова, 2009). Това ще подмогне развиването на ромската лингвистика не само в дадена държава, а на европейско ниво.

БИБЛИОГРАФИЯ

Арнолд 1942–1943: Arnold, F. N. (1942–1943). The art of communication among the Gypsies. JGLS, 3-rd series, vol. XXI–XXII, 18–23.

Бакер и Кючуков 1995: Bakker, P. and Kyuchukov, Hr. (1995). Romani. The language of the Gypsies. Language International, 7 (4), 34–35.

Борецки и Игла 1994: Boretzky, N. and Iгла, B. (1994). Wörterbuch Romani-Deutsch-English. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Кампбел и Кауфман 1973: Campbell, L. (1998) Historical Linguistics: an Introduction. 1 ed. Edinburgh: [Edinburgh University Press](#).

Кючуков, Марушиакова и Попов 2004: Кючуков, Хр., Марушиакова, Е. и Попов, В. (2004). Христоматия по ромска култура. София: ИКТУС Принт

Кючуков и Хюбшманова 2009: Kyuchukov, H. and Hübschmannova (2009). Asking for favor in two Romani dialects. In: H. Kyuchukov (ed.) New studies in Romology. Sofia: Wini1837, pp. 58–75.

Марушиакова и Попов 2005: Marushiakova, E. and Popov, V.(2005). Communication between nomadic Gypsy groups. In: Schramel, B., Halwachs, D., Ambrosch, G. (eds) General and Applied Romani Linguistics: Proceedings form the 6th International Conference on Romani Studies. München: LINCOM, 182–187.

Матрас 2004: Matras, Y. (2004). Romani. An Introduction. Cambridge: CUP.

Хюбшманова 1998: Hübschmannova, M. (1998). Link between Indian and Romani Studies. In: J. Vacek and J. Dvorak (eds.) Trends in Indian Studies. Proceedings of the ESIS. Prague: KARELINUM Charles University Press.

THE ORAL COMMUNICATION AMONG SOME ROMA GROUPS

Hristo Kyuchukov

(Berlin, Germany)

The paper gives short information about the forms of communication among the speakers of the Vlax dialects of Romani language. These dialects are influenced by the Romanian language. In their everyday communication the speakers of these dialects kept some the forms of greeting, apology and gratitude and they are used only by the speakers of the Vlax dialects. Among the speakers of non-Vlax dialects these forms are forgotten.